

Solidaritat i democràcia en temps de la Covid-19

Ismael Blanco

Institut de Govern i Polítiques Públiques, Universitat Autònoma de Barcelona

Paraules clau: solidaritat, democràcia, ciutats, resiliència

La crisi del coronavirus ha provocat l'emergència d'un nou sentiment de solidaritat ciutadana que es reflecteix, entre d'altres coses, en la posada en marxa d'una multitud d'iniciatives solidàries i de suport mutu entre les persones. La solidaritat inclusiva, aquella solidaritat que empodera la ciutadania i que estén ponts entre col·lectius socials diversos, pot tenir un paper molt important davant la crisi del coronavirus, i contribuir a reforçar les actituds de confiança social i de fraternitat ciutadana, promovent la resiliència comunitària, reforçant l'eficàcia de les polítiques públiques i contrarestant el possible avenç del populisme autoritari. En aquest article, s'argumenta la necessitat que els governs de les ciutats facin una aposta decidida per promoure, ampliar i enfortir les pràctiques de solidaritat ciutadana com un component fonamental de la resposta urbana a la crisi social i sanitària.

Egoisme o solidaritat?

Ara fa uns dies, els mitjans de comunicació es van fer ressò de la pintada que un veí va fer en el lateral del cotxe d'una metgessa de Barcelona qualificant-la de "rata contagiosa". Pocs dies abans, els mateixos mitjans ens explicaven que un altre veí havia ruixat amb lleixiu la porta d'un infermer d'un centre de salut de Madrid que havia donat positiu en el test del coronavirus. Les xarxes socials van plenes de casos similars, en què els veïns recriminen no només als professionals sanitaris, sinó també a d'altres col·lectius que treballen de cara al públic, que continuïn dormint a casa seva, pel suposat risc de contagi que això comporta en les seves comunitats.

Són l'última onada d'insolidaritat de la qual els mitjans de comunicació i les xarxes socials s'han fet ressò. Setmanes

2 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

abans, hem viscut altres episodis tan o més tristos, com el dels desplaçaments de nombroses famílies a les seves segones residències, els dels insults proferits contra pares i mares que transiten pel carrer amb els seus infants, o els de les prestatgeries buides en els supermercats per l'acapament de productes de primera necessitat. Durant totes aquestes setmanes, no ha deixat de ressonar el rumrum que molta gent no està fent cas de l'ordre de confinament. Segons una percepció força estesa, “la gent” (aquesta fórmula recurrent amb la qual assenyalem tots aquells que no som nosaltres) continua anant a la seva, passejant el gos més enllà del que és necessari, sortint a comprar diàriament, o fins i tot passejant sense dissimular-ho.

Les imatges d'insolidaritat a les quals fem referència contrasten fortament amb altres fets no menys reals, no menys estesos i no menys importants. Les dades oficials de mobilitat ens indiquen un grau elevadíssim de compliment de les mesures de confinament: per exemple, [l'estudi DataCovid](#), elaborat amb dades de telefonia mòbil per l'*Instituto Nacional de Estadística*, indicava fa pocs dies que el 85% de la ciutadania no s'ha mogut de la seva zona de residència des de l'inici del confinament, una xifra que alguns dies ha arribat a superar el 90%. Cada dia sense interrupció, des de l'inici de l'estat d'alarma, centenars de milers de persones sortim als balcons per expressar el nostre suport als professionals sanitaris i a la resta dels serveis essencials. La crisi del coronavirus sembla haver revalorat el paper de la sanitat pública. A tot això, cal afegir-hi la proliferació

d'una infinitat d'iniciatives de suport mutu en àmbits molt diversos¹, a les quals em referiré més endavant

Quina d'aquestes realitats és la predominant? A hores d'ara, tinc la impressió que la solidaritat, aquest sentiment de pertinença i de reciprocitat col·lectiva que ens impel·leix a actuar en pro del bé comú, guanya per golejada. El comportament responsable per contenir la pandèmia, el suport a la tasca dels serveis públics i les pràctiques de solidaritat i de fraternitat ciutadana són actituds i comportaments molt més estesos avui que no pas els comportaments egoistes, que efectivament existeixen, però que a hores d'ara són minoritaris. Donant resposta a la pregunta plantejada a l'inici de la crisi per Ezra Klein², semblaria que, ara per ara, la solidaritat està corrent si més no tan ràpid com el coronavirus.

I quina rellevància té?

El que importa de veritat és l'economia, diria algú: que aconseguim superar aquesta crisi sense una destrucció irreparable del nostre teixit productiu i que tornem a generar llocs de treball. El que importa és l'actuació dels poders públics, ens diria algú altre: que preservem la seva capacitat d'intervenció per reanimar l'economia i per protegir els grups socials més desfavorits. Posar l'atenció en les dinàmiques de solidaritat ciutadana en un moment de crisi sistèmica com l'actual podria semblar una frivolitat. El nostre benestar material es juga sobretot en les dinàmiques de l'economia i en l'actuació dels poders públics, mentre que la solidaritat ciutadana —algú podria

1. A www.solivid.org es pot consultar un recull d'iniciatives solidàries i de recursos en línia sobre aquesta temàtica d'abast internacional.

2. Ezra Klein, “The Covid-19 question: can social solidarity replicate faster than the virus?”, [Vox](#), 17/3/2020.

3 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

pensar— només pot arribar a tenir un paper subsidiari i d'abast limitat.

Negar la importància de l'economia i de les polítiques públiques, però, pot ser tan agosarat com menystenir el paper de la solidaritat. Es fa difícil recordar un moment en què hagi estat tan evident la transcendència de la tensió entre la racionalitat individual i la racionalitat col·lectiva, entre els interessos privats i el bé comú. Una tensió que hi ha qui, des de temps de Hobbes, considera que només pot ser resolta per la via de l'autoritat jeràrquica de l'estat, i que d'altres, de tradició rousseauiana, considerem que no pot ser gestionada sense el compromís cívic de la ciutadania. Sense solidaritat, l'única estratègia possible per a l'assoliment del bé comú és l'autoritat. El que hi ha en joc en el manteniment i l'ampliació dels horitzons de la solidaritat, per tant, és ni més ni menys que la continuïtat de la democràcia. Com ha assenyalat Yuval Harari en un article recent³, les dues grans cruïlles que col·lectivament haurem d'encarar com a conseqüència d'aquesta crisi són, d'una banda, la de l'alternativa entre la vigilància totalitària i l'empoderament ciutadà, i, de l'altra, la de l'aïllament nacionalista en contraposició a la solidaritat mundial.

Quins és, doncs, el valor afegit que ens aporta la solidaritat en temps de coronavirus? Per què hauria de preocupar-nos que el múscul solidari de la nostra societat es mantingui més fort i actiu que mai? Se m'ocorren, almenys, aquests arguments principals:

- Primer, la solidaritat és necessària perquè d'ella en depèn que la ciutadania actuï de forma

3. Yuval Harari, "El mundo después del coronavirus", [La Vanguardia](#), 5/4/2020.

(co)rresponsable, de manera que contribueixi amb els seus comportaments individuals a la contenció de l'epidèmia. La solidaritat de tots i totes és el que ens impulsa a actuar en pro del bé comú. Com adverteix Harari, si no aconseguim promoure el bé comú de la salut pública per la via de la solidaritat, el camí que pot acabar imposant-se és la de la vigilància totalitària.

- Segon, les pràctiques de suport mutu són un factor gens menyspreable de benestar social. Iniciatives com la producció col·lectiva de màscares i viseres, l'ajuda que ofereixen els joves per fer les compres a persones grans i a d'altres col·lectius vulnerables, les pràctiques de suport educatiu davant la bretxa digital, les activitats culturals, esportives i de lleure d'accés obert, etc., estan tenint un paper molt significatiu en el benestar material i emocional de moltes persones. En els temps que probablement vindran, de contracció de l'economia de mercat i de restricció del marge de maniobra dels poders públics, el paper de la solidaritat en la producció quotidiana de benestar pot esdevenir més rellevant que mai.

- Tercer, la solidaritat és, de fet, un dels pilars fonamentals de l'estat del benestar. Sense un ampli sentiment de solidaritat, l'estat del benestar no es pot sostenir. Ho va expressar magníficament Ken Loach a *The Spirit of '45*: el naixement de l'estat del benestar britànic va ser en bona part el resultat d'un fort sentiment de solidaritat nacional sorgit del trauma de la Segona Guerra Mundial. Per contra, és justament el debilitament de la solidaritat provocat per l'hegemonia neoliberal de les darreres dècades el que ha aplanat el terreny pel retrocés del sector públic i l'afebliment dels drets socials. La crisi del coronavirus pot esdevenir una ocasió per al ressorgiment d'un renovat sentiment de

4 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

solidaritat ciutadana, capaç de fer-nos avançar cap a nous horitzons de justícia social.

- Finalment, la solidaritat és un ingredient fonamental per a la qualitat de la democràcia. Ho és, d'entrada, perquè la solidaritat és el ciment de l'acció col·lectiva i, en els nous temps que vindran, necessitarem més que mai una ciutadania plenament amatenent i activa contra les diferents fonts d'injustícia social. El sentit de reciprocitat i de fraternitat que componen la solidaritat són ingredients essencials per fer que la democràcia funcioni. Com va demostrar Robert Putnam⁴, les institucions democràtiques són més robustes quan les virtuts cíviques estan àmpliament esteses i consolidades entre la ciutadania; en canvi, quan el que predomina és l'egoisme i l'oportunisme, el funcionament de la democràcia es veu enormement deteriorat.

Si insisteixo a remarcar la importància de la solidaritat en temps de coronavirus és precisament perquè, malgrat que hagi esta fins ara la resposta dominant, no la podem donar per descomptada. La intensitat i la durada d'aquesta crisi representen una seriosa amenaça per a la seva preservació. A mesura que passi el temps i s'agreugin les conseqüències socials de la crisi, la ira i el malestar social poden anar en augment; la desconfiança de la ciutadania cap a les institucions democràtiques, que ja es trobava en una situació delicada abans de l'esclat d'aquesta crisi, pot créixer de manera inexorable; la greu erosió de la confiança social i cap a les institucions democràtiques, com ha advertit recentment Francis

4. Robert Putnam, 1993, *Making democracy work*, Princeton University Press.

Fukuyama⁵, pot derivar en un creixent suport als populismes autoritaris.

De fet, ni tan sols no podem suposar que totes les formes de reciprocitat i de fraternitat siguin igualment positives per a la democràcia: la solidaritat pot reforçar les relacions entre comunitats d'iguals, alimentant les confrontacions d'arrel nacionalista i xenòfoba. A més a més, com ens demostra l'experiència dels estats autoritaris orientals, la solidaritat pot operar a partir d'una lògica vertical, resultat de la combinació d'una forta disciplina social en pro del bé comú i una estricta subordinació de la ciutadania cap a l'autoritat jeràrquica de l'estat. La solidaritat que la democràcia necessita és aquella que estén ponts entre diferents, i que alhora empodera la ciutadania tot implicant-la activament en la construcció de solucions.

I què podem fer?

Hariri ha advertit amb raó que les decisions que prenguem durant la gestió d'aquesta crisi poden marcar profundament els models polítics i socials dominants en el futur. En aquest sentit, convé que aquells i aquelles que exerceixen responsabilitats públiques es qüestionin sobre els models que els seus discursos i les seves pràctiques actuals estan contribuint a prefigurar. Algunes de les opcions en disputa avui són aquestes: l'ampliació dels poders públics a costa de les llibertats civils i polítiques en nom de la seguretat; el reforçament de les identitats nacionalistes i la confrontació xenòfoba amb aquells que assenyalen com a culpables dels nostres mals; la solidaritat inclusiva, que empodera la ciutadania i que

5. Francis Fukuyama, "The thing that determines a country's resistance to the coronavirus", [The Atlantic](#), 30/3/2020.

5 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

construeix ponts de fraternitat entre col·lectius socials i nacionals diversos.

Amb algunes excepcions, la crisi del coronavirus ha reforçat fins ara el poders centrals dels estats nació. En un context recentralització del poder, les regions i les ciutats han mostrat grans dificultats per fer sentir la seva veu. Fins i tot quan l'han alçat, ho han fet majoritàriament per expressar posicions de suport o de rebuig a les decisions preses pels governs centrals, sense acabar de ser capaces d'adoptar i de difondre un relat propi davant d'aquesta crisi. El progressiu desescalament de les mesures de confinament, facilitat per la gradual superació de l'emergència sanitària, pot obrir una finestra d'oportunitat perquè ciutats i regions recuperin part del protagonisme públic perdut.

Centrant l'atenció en el paper de les ciutats, crec que aquestes poden i han de tenir un paper fonamental en la promoció de la solidaritat inclusiva com a estratègia prioritària de resposta a la crisi del coronavirus. Com hem assenyalat en un altre article⁶, les múltiples iniciatives solidàries sorgides durant les darreres setmanes com a resposta a l'emergència social i sanitària proporcionen una base excel·lent des de la qual treballar: xarxes de suport mutu, pràctiques de reciprocitat veïnal, iniciatives culturals, esportives, de suport educatiu, psicològic i jurídic gratuït, pràctiques d'autoorganització social, etc. El capital social mobilitzat en la crisi del coronavirus, arrelat en xarxes associatives preexistents o en nous col·lectius impulsats en aquestes darreres setmanes, és enorme, i les

seves potencialitats per reforçar les capacitats de resiliència de les ciutats davant la crisi són notables.

El paper d'aquest tipus d'iniciatives serà clau a l'hora de cultivar les actituds de confiança social, reciprocitat i fraternitat que la sortida democràtica a la crisi ens reclama; la seva presència i vitalitat entre els barris i els col·lectius més vulnerables (que no podem donar per descomptada) pot reforçar la seva capacitat de resistir els efectes socials de la crisi; l'eficàcia de les actuacions públiques d'aquí en endavant dependrà en bona mesura de l'articulació entre les respostes institucionals i comunitàries. Prenem-nos-ho doncs seriosament: invertim tots els esforços necessaris a visualitzar, reforçar i ampliar la solidaritat ciutadana que ens cohesiona en la diversitat, i conjurem-nos contra l'amenaça, present i real, d'una societat que pot arribar a fragmentar-se, a aprofundir en l'exclusió social i a rendir-se a la temptació dels projectes polítics antidemocràtics.

6. Ismael Blanco, Oriol Nel·lo i Ricard Gomà, "Per una ofensiva solidària: l'acció col·lectiva davant de l'epidèmia", [Política & Prosa](#), 3/4/2020.

6 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

entitats podem sobreviure-la. Nosaltres hem fet la feina⁷ de pensar plegades les mesures que ens són imprescindibles perquè sabem que [#SomEssencials](#), però sabem també que no podem sostenir més violència institucional, perquè ens hi va la vida, no la de l'entitat, sinó la nostra.

El patriarcat va despullat, ja ens n'hem adonat i, malgrat la violència masclista que patim les dones, ja no tornarem a donar-li crèdit, ja no ens governen les seves regles ni tampoc les seves institucions.

7. Manifest [La violència no s'atura davant del COVID-19](#), i el manifest [La resposta col·lectiva és la millor resposta contra el coronavirus](#).